

Gezien de opzet van de bundel was dit onvermijdelijk, maar het valt de huidige van-kaft-tot-kaft-lezer wel zodanig op, dat een enkele opmerking van de bezorgers hierover niet had misstaan.

Els Elffers

Susi Moeimam & Hein Steinhauer,
Nederlands-Indonesisch Woordenboek.
Leiden: KITLV Uitgeverij, 2004. – xxvii +
1123 pp. ISBN 90 6718 227 3. €49,90.

Met het *Nederlands-Indonesisch Woordenboek* beschikt het Nederlandse taalgebied eindelijk over een uitgebreid algemeen woordenboek met het moderne Indonesisch als doeltaal en het Nederlands van de afgelopen tien tot twintig jaar als brontaal en dat is toe te juichen. Tot nu toe was de Nederlander die zich bezighield met het Indonesisch, voor studie of werk, voor een vertaling of zomaar uit interesse, aangewezen op beperkte en voornamelijk puur praktisch gerichte woordenboeken als het *Kamus Praktis/Praktisch Woordenboek Nederlands-Indonesisch / Indonesisch-Nederlands* van Ro'is of een toeristenwoordenboek als *Wolters' Mini-woordenboek Indonesisch-Nederlands / Nederlands-Indonesisch*. In Indonesië zelf zijn er weliswaar enkele algemene Nederlands-Indonesische woordenboeken in omloop, zoals het al ruim dertig jaar oude *Kamus umum Belanda-Indonesia* van Wojowasito of het *Kamus Belanda-Indonesia* van Rahajoekoesoemah, maar deze zijn in Nederland niet regulier te krijgen en bovendien zijn ze gericht op Indonesiërs die Nederlands gebruiken en verder inmiddels ook behoorlijk verouderd (Wojowasito) of gewoonweg kwalitatief onder de maat (Rahajoekoesoemah).

Het woordenboek van Moeimam en Steinhauer is voortgekomen uit een samenwerkingsproject van de Universiteit Leiden en de Universitas Indonesia Jakarta/Depok, ondersteund door onder andere de Commissie voor Lexicografische Vertaalvoorzieningen van de Nederlandse Taalunie en het Indonesische Centrum voor Taalontwikkeling en Taalcultivering (Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa). De uitgave zoals die in Nederland op de markt gebracht wordt, beoogt een productief woordenboek (Moeimam 2001) te zijn, dat wil zeggen dat het gericht is op Nederlandstalige gebruikers die vanuit het Nederlands teksten in modern standaard-Indonesisch moeten omzetten. Voor Indonesiërs die Nederlandse teksten willen begrijpen, wordt een zogenoemde receptieve variant

ontwikkeld ten behoeve van de Indonesische markt. Voor deze doelgroep is de brontaal, het Nederlands, de vreemde taal en daarom zullen er in de Indonesische versie in het Indonesisch toelichtingen nodig zijn die voor Nederlanders vanzelfsprekend zijn, bijvoorbeeld *laki-laki*, 'man-nelijk', bij 'meester' (als leraar basisonderwijs), omdat het Indonesische equivalent *guru* ook aan vrouwen kan refereren. Voor het overige laten de twee versies geen verschillen zien en de keuze van de opgenomen woorden is dan ook voor beide varianten hetzelfde. Die is gebaseerd op het Referentiebestand Nederlands (p. ix) en gebaseerd op frequentie en gangbaarheid (p. viii). Op de selectie van woorden kom ik nog terug.

Het *Nederlands-Indonesisch Woordenboek* bestaat uit zo'n 46.000 ingangen met ongeveer 60.000 onderscheiden betekenissen en geïllustreerd met ruim 55.000 voorbeeldzinnen, collocaties en idiomem. De informatie bij elke ingang is helder en overzichtelijk weergegeven en homonymie en polysemie worden voor de gebruiker direct zichtbaar, waardoor het woordenboek prettig en efficiënt te gebruiken is. Grammaticale informatie blijft beperkt tot het aangeven van de woordklasse van het lemma zonder verdere informatie als *de-* of *het-*gebruik bij nomina of informatie over verbuigingen of vervoegingen, informatie die me in ieder geval voor de Indonesische pendant van het woordenboek onontbeerlijk lijkt.

Anders dan bijvoorbeeld Wojowasito hebben de samenstellers ernaar gestreefd zo veel als mogelijk was directe vertaalequivalenten te vinden voor een lemma. Nu is dat al een lastige klus bij een tweetalig woordenboek waarbij het gaat om min of meer verwante talen, maar in het geval van een doeltaal die typologisch ver van de brontaal afstaat, zoals hier het Indonesisch, is het nog extra moeilijk om adequate equivalenten te vinden. Niet zelden moet er dan ook een beroep gedaan worden op min of meer omslachtige omschrijvingen zoals *majalah/koran yang gratis dibagikan dari rumah ke rumah* voor 'huis-aan-huisblad'. In andere gevallen wordt de betekenis niet anders dan contextueel gegeven door meteen na het lemma een voorbeeldzin te geven en die te vertalen. 'Inrukken' bijvoorbeeld wordt dan als volgt verduidelijkt:

inrukken [*v intr*] *de brandweer kon snel weer inrukken* pepadam kebakaran dapat cepat kembali ke markasnya; *ingeruk!* mars! bubar! jalan!

Het is dan aan de gebruiker hieruit af te leiden dat 'inrukken' in het brandweervoorbeeld (min of meer) gerepresenteerd wordt door de woordgroep *kembali ke markasnya* (lett.: terug naar

kazerne-*det*) en in de bevelcontext door *bubar*. Op dezelfde wijze, op basis van voorbeeldzinnen en hun vertaling, moet de gebruiker Indonesische equivalenten achterhalen voor de verschillende betekenissen van werkwoorden als *hebben* of *zullen* (tijd, modaliteit etc.), betekenisaspecten die in het Indonesisch heel anders uitgedrukt worden dan in het Nederlands.

De ingangen geven geen informatie over de gevoelswaarde of over belangrijke sociale connotaties die met bepaalde vertalingen gepaard kunnen gaan. Zo vinden we bij 'zwanger' zonder verdere toelichting naast elkaar *hamil*, *mengandung* en *bunting*. Het gebruik van dit laatste woord kwam mij echter ooit op heftig commentaar te staan, omdat het in het huidige Indonesisch teruggedrongen is tot de gebruikscontext van platte straattaal en eigenlijk vooral met dieren geassocieerd wordt. Iets vergelijkbaars is te constateren rond 'beladen' termen als 'neuken' en 'vrijen'. Bij 'neuken' vinden we naast het heel acceptabele en algemene *bersetubuh* zonder verder commentaar *mengancuk*, een woord dat in het *Indonesisch-Nederlands woordenboek* van Teeuw het label 'grof' krijgt en in het *Kamus Besar Bahasa Indonesia* eveneens als *kasar*=grof wordt aangeduid. Omgekeerd wordt 'vrijen' alleen vertaald als *berhubungan badan/kelamin*, twee heel keurige equivalenten die daardoor, denk ik, weer te weinig recht doen aan de verschillende betekenislagen van het Nederlandse 'vrijen' (nog los van het feit dat voor de – oudere – niet seksuele betekenis van 'vrijen' geen equivalent gegeven wordt). Voor de Nederlandse gebruiker zou dergelijke extra informatie, hoe summier ook gegeven, toch welkom zijn, zeker als het gaat om een cultuurgebied dat zo ver weg ligt als het Indonesische.

Nauw gerelateerd aan het voorgaande, maar wellicht paradoxaal, is de constatering dat de samenstellers in de betekenisprofielen weinig tot geen aandacht besteden aan equivalenten uit de gangbare spreektaal zoals die tegenwoordig met name onder jongeren in Jakarta gebruikt wordt, een variëteit van het Indonesisch die in snel tempo ook buiten de metropool Jakarta aan prestige wint. In deze variëteit is bijvoorbeeld *gue* (*gua*) voor 'ik' en *lu* voor 'jij' thans heel gewoon en in informele omstandigheden nauwelijks nog gemarkeerd taalgebruik, om nog maar niet te spreken van (*e*)*nggak*, 'niet', in plaats van *tidak*, maar de vertaler die op zoek is naar dergelijke varianten (wel opgenomen in het *Kamus Besar Bahasa Indonesia* en in het *Indonesisch-Nederlands Woordenboek* van Teeuw) zal ze niet vinden in dit woordenboek. Ook spreektaalvarianten als *telat* voor *terlambat*, 'te laat', of *klar* voor *selesai*,

'klaar', ontbreken veelal, en zoals te zien is, is dat vooral jammer voor Nederlandssprekenden, want niet zelden hebben juist veel van deze spreektaalvarianten een Nederlands verleden.

Zoals al vermeld is de brontaal, het Nederlands, gerepresenteerd door ongeveer 46.000 ingangen, geselecteerd op frequentie en gangbaarheid, zo stellen de samenstellers. Ik denk dat de samenstellers erin geslaagd zijn een heel representatief corpus op te bouwen dat een degelijke basis biedt voor het produceren van Indonesische teksten van velerlei aard. Zeker voor *non native* sprekers van het Nederlands lijkt het me ook handig dat afleidingen die vaak als een woord op zich gezien worden, als apart lemma opgenomen zijn. Voorbeelden zijn *geliëerd* dat als aparte ingang opgenomen is en niet gezocht hoeft te worden onder *liëren* of woorden als *onaangepast*, *onaangekondigd*, etcetera. Anderzijds wordt van de gebruiker in sommige gevallen wel weer het nodige taalinzicht gevraagd, bijvoorbeeld als hij 'keukenpapier' zoekt en alleen het lemma *keukenrol* vindt, waaruit dan eventueel af te leiden is dat 'keukenpapier' *tisu dapur* is of wanneer hij moet bedenken dat 'eruit flikkeren' (niet in het woordenboek) misschien iets te maken heeft met 'opflikkeren' of 'flikkeren' (wel opgenomen), laat staan dat een niet-Nederlandstalige *goochem* (niet opgenomen) weet te relateren aan *goochemerd* (wel in het boek).

Hier en daar kunnen vraagtekens geplaatst worden als het gaat om frequentie of gangbaarheid van woorden. Eerlijk gezegd heb ik pas via dit woordenboek het woord *zebracode* voor 'streepjescode' geleerd, van het voorzetsel *luidens* betwijfelde ik zelfs even of het wel Nederlands is (het Groene Boekje heeft het ook). En is *kinderhoofdje* als aanduiding van een soort straatsteen (opgenomen) echt gangbaarder dan *kinderkopje* (niet opgenomen)? Discussabel is ook of het nou echt nodig is die aardrijkskundige namen op te nemen die in beide talen exact hetzelfde zijn (Jakarta, Tallinn, Tanzania, Myanmar, Leeuwarden, etc.).

Uiteraard moet ook bedacht worden dat het uitgangspunt van de auteurs, uitgaan van het Nederlands van de laatste tien tot twintig jaar, al bij voorbaat uitsluit dat woorden opgenomen zijn die niet meer erg gangbaar zijn. Dit is vooral relevant voor veel Indonesische gebruikers, omdat het in Indonesië veelal gaat om Nederlands als bronnentaal, per definitie ouder Nederlands dat van belang is voor juristen, historici, antropologen en dergelijken die de vele Nederlandse bronnen over Indonesië willen begrijpen. Uiteraard sluit een beperking tot 46.000 ingangen ook een al te specifiek vakjargon uit. Degene die een vak-

tekst in het Indonesisch wil vertalen, zal naast dit woordenboek altijd ook vakspecifieke bronnen moeten raadplegen om tot een adequate vertaling te komen.

Het woordenboek wordt gecompleteerd door een Inleiding met daarin een verantwoording, een uitgebreide Gebruiksaanwijzing (p. xiv-xxi) en een Grammaticaal compendium (p. xxiv-xxvii). Opmerkelijk is dat nergens van de gelegenheid gebruik wordt gemaakt om kort iets te zeggen over de relatie Indonesische spelling en uitspraak, iets dat de andere genoemde woordenboeken veelal wel doen en iets dat zeker voor beginnende gebruikers altijd welkom zou zijn. De Gebruiksaanwijzing is opvallend uitgebreid en ook duidelijk, maar anderzijds ook wat moeizaam en compact geschreven, waardoor het geen gemakkelijke tekst is geworden, zeker niet als men nog niet goed thuis is in het Indonesisch. Dit laatste geldt nog sterker voor het Grammaticaal compendium. Hierin worden zoveel zaken bekend verondersteld en wordt heel veel zo summier en vaktechnisch toegelicht dat de doorsnee gebruiker niet bereikt zal worden; zeker waar het gaat om de uitleg rond het gebruik en de vorm van iets als het werkwoordsprefix *me-* is dat jammer, omdat die informatie relevant is voor een goed gebruik van een Indonesisch woordenboek.

Concluderend. Het *Nederlands-Indonesisch Woordenboek* is een welkome en waardevolle aanwinst. Het is een mooi uitgevoerd, prettig hanteerbaar en overzichtelijk woordenboek geworden. In zijn opzet, het bieden van een degelijke basis voor het produceren van teksten in modern standaard Indonesisch op basis van het gangbare Nederlands van de laatste tien à twintig

jaar, is het zeker geslaagd. Belangrijkste kanttekeningen daarbij zijn dat het woordenboek eerder geschikt lijkt voor Nederlandssprekenden die al redelijk thuis zijn in het Indonesisch dan voor beginners in deze taal, dat de gebruiker voor vakspecifieke vertalingen zeker op zoek moet naar aanvullende bronnen en dat langzamerhand geaccepteerde en gangbare spreektaalvarianten van het Indonesisch helaas onderbelicht zijn gebleven.

Bibliografie

- Moeimam, Susi, 'Een Nederlands-Indonesisch woordenboek voor het Nederlands als bronrentaal'. In: Yati Suhardi, Munif Yusuf & Kees Groeneboer (red.), *Tiga Puluh Tahun Studi Belanda di Indonesia/Dertig jaar Studie Nederlands in Indonesië*. Depok: Fakultas Sastra Universitas Indonesia, 2001, p. 371-386.
- Rahajoekoesoemah, Datje, *Kamus Belanda-Indonesia* (2 dln.). Jakarta: Rineka Cipta, 1991.
- Ro'is, J. Muh. Arsath, *Kamus Praktis/Praktisch Woordenboek Nederlands-Indonesisch/Indonesisch-Nederlands*. Amsterdam: Keesing, 1987.
- Teeuw, A., *Indonesisch-Nederlands Woordenboek*. Dordrecht-Providence: Foris, 1990.
- Tim Penyusun Kamus, *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. 3^e dr. Jakarta: Balai Pustaka, 1990.
- Wojowasito, S., *Kamus umum Belanda-Indonesia*. Jakarta: Ichtiar Baru - Van Hoeve, 1985 (oorspr. 1976).
- Wolters' *Mini-woordenboek Indonesisch/Nederlands - Nederlands/Indonesisch*. Utrecht-Antwerpen: Kosmos - Z&K Uitgevers, 1996.

Herman Giesbers